

HOOFDSTUK VIER

Alle zijn in geveleschdheid toegenomen

19 juni 1826 tot 30 november 1828

pagina 117-154

Velen schijnen aan het heimwée te laboreren, pagina 119

Het koninklijk besluit over dienstplicht schijnt te zijn dat van 19 september 1826 N89. Dat heb ik in het archief niet aangetroffen, maar het wordt uitgebreid behandeld in een brief van de gouverneur van Drenthe aan de gemeente Vledder dd 27 oktober 1826, waarvan een afschrift zich bevindt in invnr 81. Dat er 'voor de bestedelingen in de kolonien door de besteders getrokken wordt' staat in een brief van 23 juli 1835 van directeur Van Konijnenburg, invnr 161.

NB: Niet in het boek vermeld, maar later is er nog een koninklijk besluit - 25 mei 1827 N152 - dat voorschrijft dat de voogdij-beherende instelling geraadpleegd moet worden als een wees vrijwillig in dienst wil. Hierover brief van de provincie Drenthe 3 oktober 1828 en van Binnenlandse Zaken 25 april 1829.

Genoemde jaarverslag is gedateerd 17 augustus 1826 en afgedrukt in het maandblad *De Star* augustus 1826 vanaf pagina 547. Over die 18-05-1826 aankomende Amsterdamse groep wordt later geschreven door de adjunct-directeur Adrianus de Geus in een reactie op het rapport van een geneeskundige commissie, 20 augustus 1829, invnr 98. Een andere terugblik op de ziekte in het derde gesticht in 1826 staat in een brief van de permanente commissie aan Binnenlandse Zaken dd 17 december 1828, invnr 363. Directeur Visser schrijft over hun aankomst op 22 mei 1826, brievenboek invnr 348, en over de ziekte die er heerst op 10 november 1826, invnr 82.

Jacoba Wendelaar heeft weesnummer 1968 in invnr 1572.

De verbouwing in het eerste gesticht wordt gemeld in het maandblad *de Star* augustus 1826 pagina 608. De in plaats van arbeiderswoningen tot stand gekomen zalen aan de oostzijde worden later ook apart genoemd in de *Vriend des Vaderlands* december 1827 en op pagina 27 van *De wees van Amsterdam* (zie pagina 320).

De aanvraag voor muziekinstrumenten en de goedkeuring van de aanvraag zitten op datum 26 september 1826 in invnr 961.

Lieve Neeltje, pagina 121

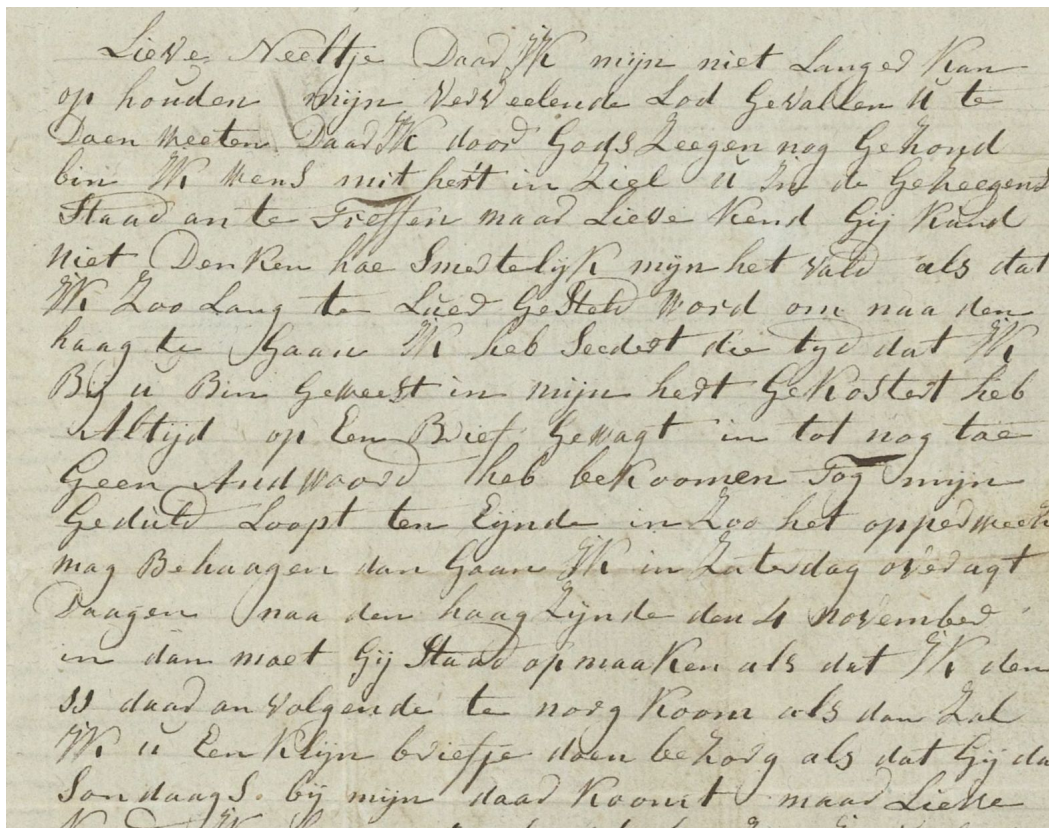
Genealogische informatie over Goossen Alberts van Veen staat op

<http://www.genealogieonline.nl/in-cruce-salus/I17231.php>

Bij Koninklijk Besluit wordt bepaald dat sergeant Goosens Alberts van Veen voor onbepaalde tijd met behoud van soldij in dienst van de Maatschappij kan treden, 26 oktober 1823, invnr 67. Hij trouwt met Catharina Wilhelmina van Velthoven op 17 juli 1824 te Norg, zie hier de [huwelijksakte op wiewaswie](#).

Op 14 maart 1824 schrijft directeur Visser aan de permanente commissie: 'Bijzonder schijnt van Veen en vrouw voor hunne betrekking berekend', invnr 68. Op 22 oktober 1825 stelt directeur Visser voor hem vanwege onenigheid met Poelman over te plaatsen van het eerste naar het derde etablissement, invnr 76 en op 3 november 1825 besluit nummer 2 neemt de permanente commissie een overeenkomstig besluit, invnr 961.

Zijn brief aan Neeltje de Kam is gevoegd bij een brief van directeur Visser over de kwestie, gedateerd 10 november 1826, invnr 82. Hier een fragment uit die brief:

Lieve Neeltje Daar ik mijn niet Lange Kan
op houden mijn Verdere Lof gevallen u te
Gaen meeten Daar ik door Gods Leegen nog Gehoord
bin ik mens mit hett in Lief u de Geheegens
Staat an te Treffen maar Lieve Kinde Gij Kinde
niet Denken hoe Smetelyk mijn het valt als dat
ik zoo lang te Lief Gestelt Word om naa den
haag te Gaan ik heb Secht die tyd dat ik
Bij u Bin geweest in mijn hett gekostet heb
altijd op Een Brief gewagt in tot nog toe
geen Antwoord heb bekoomen Tot mijn
gedult loopt ten Eynde in hoe het opgedreest
mag Behaagen dan Gaan ik in zaterdag overagt
Daagen Maan den haag Lynde den 6 November
in dan moet Gij Staat opmaaken als dat ik den
31 daad an volgende te nog Koome als dan zal
ik u Een Klein briefje doen bekoeg als dat Gij da
Son daag. bij mijn daad Koont maar Lieve
ik wil u

Neeltje de Kam staat met weesnummer 1387 in de invnrs 1572 en 1410.

Het contract voor de opname van militaire veteranen is gesloten op 30 juni 1826 en bevindt zich in invnr 1587. Een transcriptie staat op de site van Bernd Boxma:

<http://genealogie.boxma.com/index.php/menuartikelen/90-veteranencontract>

Op 19 oktober 1826 arriveren de eerste 22 gezinnen, invnr 1370, en op 13 november 1826 de volgende 23 gezinnen, ook invnr 1370.

De militaire veteraan die met Neeltje trouwt is Kristoffer of Christoffel Gustavus. Directeur Visser schrijft over het voorgenomen huwelijk op 27 maart 1829, invnr 96. Gustavus staat eerst ingeschreven in het register van militaire veteranen en daarna op folio 69 van het personeelsregister 1834-1859, invnr 998, als zijnde op 18 juni 1832 aangesteld als zaalopziener in Veenhuizen 2.

Vandaaruit is nog geregelde correspondentie als Gustavus zijn woning wil vergroten door de ruimte onder de trap er bij te trekken, maar dat is hier niet ter zake. Neeltje de Kam overlijdt in 1853 op 42-jarige leeftijd.

Natuurlijk niet van derzelver eigen zin en verkiezing afhankelijk, pagina 124

Citaat 'Het spreekt van zelve...' komt uit het verslag van het school en godsdienstig onderwijs door dominee J. Sluiter, lid van de permanente commissie, als bijlage bij het jaarverslag 1826, invnr 989, ook afgedrukt in het maandblad *De Vriend des Vaderlands* 1827 pagina 792 ev.

De begrotingen zijn elk jaar zo'n beetje hetzelfde, hier zijn citaten gebruikt uit de 'Begroting hervormde gemeente voor 1829' dd 16 februari 1829, invnr 95.

Dominee Heerspink klaagt vaker over gebrek aan ondersteunende literatuur, hier is een citaat genomen uit zijn brief van 29 januari 1829, invnr 95. Citaat over de 'Nederlandsche Bijbel-, zendeling- en traktaat-genootschappen' uit het hiervoor genoemde jaarverslag van dominee Sluiter. Over Heerspinks manier om met Traktaatjes te werken gaat een brief in het maandblad de *Star* van april 1826, welke brief niet ondertekend is maar die gezien de inhoud wel van Heerspink moet zijn, pagina 283. Het door wezen verkopen van bijbels en gezangboeken komt aan de orde bij diverse tuchtraden, invnrs 1618, 1619 en 1622.

De pastoor van het moment is Arnoldus Boers. Hij blokkeert regelmatig het ontslag van bedelaarskolonisten omdat zij de kerk niet trouw genoeg bezoeken. Maar verslagen schrijft hij zelden, bijvoorbeeld in de *Star* september 1826 bij het jaarverslag ontbreekt bijlage 15 waarin de rooms-katholieke zielzorg in Veenhuizen verslag had moeten doen. Hij vraagt op 5 mei 1829 om een vergoeding voor een paard, invnr 97. In hetzelfde invnr bevindt zich het afwijzend advies van directeur Visser dd 29 mei 1829. Halverwege juni herhaalt de pastoor zijn verzoek en op 17 juni 1829 wijst de permanente commissie het verzoek af, invnr 365.

Het citaat over de 'hoogere belangen van hunne geest' komt uit het maandblad de *Star* april 1826, in een artikel 'over de middelen tot Godsdienstige verlichting in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid'. Citaat over kerkgezing komt uit het jaarverslag 1826, invnr 989, maar handgeschreven en ook afgedrukt in de *Vriend des Vaderlands* oktober 1827, pagina 802.

Ik schrei nacht en dag, pagina 126

'Meer omstandige berichten over de koloniën' staat in een inleiding op het uitgeven van de *Vriend des Vaderlands*, welke inleiding NIET bij de gescande exemplaren op www.delpheer.nl zit, maar wel bijvoorbeeld bij de exemplaren die ik heb ingezien bij de Rijksuniversiteit Groningen. Directeur Visser schrijft over de tekeningen van Veenhuizen op 17 januari 1827, invnr 83. De bedelaarskolonist die de gestichten - en ook de kerken in Veenhuizen, het instituut te Wateren, het logement in Frederiksoord en de kolonie Willemsoord - tekent, heet Hendrik van Geelen. Zie over hem dit artikel: https://velehanden.nl/berichten/mededelingen/bekijk/project/dre_cmw/id/40002

Strubbelingen over al of niet verlof geven zijn er vaker, hier is een citaat genomen uit een brief van het ministerie van 9 augustus 1832, invnr 128. De formulering over de kennis aan bloedverwanten onderhouden, komt uit een verslag van directeur Van Konijnenburg van 3 juni 1835, invnr 160.

Informatie over het Groene Weeshuis uit F. Offereins-Reitsema: *De gedwongen opzending van kinderen uit het Groene weeshuis te Groningen naar de kolonie Veenhuizen*. De tevreden weeshuizen worden genoemd in het blad *Vriend des Vaderlands* van november 1828, pagina 878-879. Informatie over het Heilige Geest weeshuis in Leiden – inclusief de brief van en informatie over het verdere lot van Maria Malijs – komt uit Antoinette Frijns: *Wie wel en wie niet? Leidse wezen naar de koloniën Frederiksoord en Veenhuizen, 1821-1869*.

Over de ziekte in het derde gesticht in 1827 schrijft de permanente commissie aan Binnenlandse Zaken in een terugblik dd 17 december 1828, invnr 363 en de adjunct-directeur Adrianus de Geus in een verslag op 20 augustus 1829, invnr 98. 'Onder gelijke fysieke, diëtetische' enzovoort, komt uit *Vriend des Vaderlands* november 1827 pagina 912

Jan Castele heeft weesnummer 889 in invnr 1571. Gijsbertus Franciscus Visser heeft weesnummer 165 in de invnrs 1571. Aagje van Geest heeft weesnummer 348 in invnr 1571. Augustus Guldenvliet heeft weesnummer 359 in invnr 1571. Jacob Juist heeft weesnummer 866 in invnr 1571. Rixtie Lammerts Lammertsen heeft weesnummer 29 in invnr 1571.

Bij herhaalde malen aan desertie schuldig, pagina 128

De mutatieregisters voor alleen bedelaars en wezen zijn de serie invnrs 1507-1537, het jaar 1827 maakt deel uit van invnr 1507. Het reglement van discipline is van 29 november 1824, maar bevindt zich bij een brief van Visser van 12 maart 1829, waarin hij meldt dat hij voldoet aan het verzoek van de permanente commissie om een afschrift van het reglement op te zenden, invnr 96. De citaten van directeur Visser over doel missen e.d. komen uit een brief van hem aan de permanente commissie van 22 oktober 1825, invnr 76.

Over het gebouwtje van de strafkolonie op de Ommerschans zie ook *De bedelaarskolonie*. De eerste strafkolonisten, van 1822-1827, staan in invnr 1442, maar dan zijn er nog geen wezen.

Daarna dekt invnr 1580 de periode 1828-1832 en invnr 1543 de periode 1828-1842, maar die zijn allebei wat vergaan en moeizaam te ontcijferen. Daarna gaat het beter met de invnrs 1584 voor 1832-1835, 1585 voor 1836-1847 en 1586 voor 1848-1859.

Pieter Nuijl komt ook voor als Pieter Nuil, en heeft weesnummer 65 in de invnrs 1571 en 1410. Van de eerste twee keer dat hij moet voorkomen zijn of geen zittingsverslagen gemaakt of niet bewaard gebleven. De derde keer is de zitting van wat genoemd wordt de 'Raad van Disciplinen van het 1e Etablissement Veenhuizen' van 6 oktober 1828, invnr 1618. Daarna heeft Pieter Nuijl nummer 19 in het strafkolonistenregister invnr 1580. Daarna heeft hij in de bedelaarsregisters, de serie 0137.01 toegang 422-442 en 291-293, de bedelaarsnummers F 324, G 2318 en K 1385.

Geertruij Margaretha Evers heeft weesnummer 1115 in de invnrs 1571, 1410 en 1411. Ze staat als nummer 11 in het strafkolonieregister invnr 1580, met bijgeschreven het kind Willem Evers, 'geboren aan de kolonie'.

Cornelis Pieterman heeft weesnummer 224 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Hij komt voor in de zittingsverslagen van de Raad van Tucht van Veenhuizen-3 op 15 januari 1831, 2 februari 1831 en 11 februari 1831, alles invnr 1622. Hij staat als nummer 15 in het strafkolonieregister invnr 1580 en invnr 1543 en invnr 1584.

Lambertus van As komt ook voor als Lambertus van den As, en heeft weesnummer 1886 in de invnrs 1572, 1410 en 1411. Hij staat met nummer 2 in de strafkolonieregisters invnr 1543 en invnr 1584. Jan Jacob Singler heeft weesnummer 434 in de invnrs 1571, 1410 en 1411. Hij staat met nummer 9 in de strafkolonieregisters invnr 1543 en invnr 1584. Hendrikus Lenting heeft eerst weesnummer 1902 in invnr 1410 en daarna weesnummer 510 in de invnrs 1410, 1411 en 1412. Hij komt voor bij de Raad van Tucht van Veenhuizen-1 van 12 februari 1830, invnr 1618, en bij de Raad van Tucht van Veenhuizen-3 op 26 juni 1830 en 1 november 1830 (twee maal zelfs) en 15 januari 1831, invnr 1622. Hij staat met nummer 20 in de strafkolonieregisters invnr 1543 en invnr 1584.

Geheel onbekwaam tot eenigen arbeid, pagina 130

Het eerste deel van deze paragraaf is gebaseerd op door Poelman gemaakte lijsten die zich bevinden in invnr 1560, aangevuld met gegevens uit invnr 1431. Daarvandaan komen ook de namen van de ernstig gehandicapte kinderen met de aard van hun handicap. Hun overlijdens zijn gezocht in de stamboeken van wezen, zie de inleiding.

Adrianus Volaard heeft weesnummer 886 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. In invnr 1560 wordt hij Jan Vollaard genoemd, maar het nummer is hetzelfde. Zijn broer is Mozes Vollaard, weesnummer 885 in de invnrs 1571 en 1410. Hendrik Hoekstra heeft weesnummer 500 in de invnrs 1571 en 1410. Martinus Koote heeft weesnummer 1041 in de invnrs 1571 en 1410. Philippus Jacobus de Mei heeft nummer 1597 in invnr 1572.

Het tweede deel van de paragraaf is gebaseerd op het invaliditeitscontract van 23 juni 1827, dat zich bevindt in invnr 1440 en invnr 1601. Een volledige transcriptie staat op:

<http://debedelaarskolonie.nl/9-2/stukken-over-de-ommerschans-2/23-juni-1827-contract-extra-vergoeding-invaliden/>

Plan van schikkingen, pagina 132

Het koninklijk besluit nummer 125 van 17 augustus 1827 bevindt zich in invnr 1430. Het is een beetje groot om helemaal als transcriptie te plaatsen, maar hopelijk gebeurt dat nog een keer. Stukje over de vijf meiden op de breikamer komt uit Antoinette Frijns: *Wie wel en wie niet? Leidse wezen naar de koloniën Frederiksoord en Veenhuizen, 1821-1869*. De aantallen weeskinderen komen uit de jaarverslagen, invnr 990, maar ook afgedrukt in de diverse jaargangen *Vriend des Vaderlands*. Over de aanstelling van Johannes als puinruimer voor de West is gebruikt J.J. Westendorp Boerma: *Johannes van den Bosch als sociaal hervormer: de maatschappij van weldadigheid*. Volgens dat boek was er al in juli sprake van de benoeming. Het 'Plan van Schikkingen bij de afwezigheid des 2e Assessors' (Johannes is tweede assessor van het bestuur van de Maatschappij) is van 18 oktober 1827, invnr 965.

Nieuwjaar wensen bij de boeren, pagina 134

De uitingen van omgevingsoverlast zijn legio en komen voor in heel veel tuchtzittingen, hier is slechts een greep daaruit genomen. Stampij door volwassenen in de kroegjes komt meestal terecht bij de rechtbank van eerste aanleg te Assen, Drents Archief toegang 0103. Als weeskinderen iets uithalen komt het voor de Raad van Tucht van het eerste of derde etablissement, invnrs 1618, 1619 en 1622.

Brood stelen bij de bakker in Norg, Raad van Tucht van Veenhuizen-3 15 mei 1830, invnr 1622, een bril in een doosje Raad van Tucht van Veenhuizen-3 van 2 februari 1831, ook invnr 1622. Maria Tilius heeft weesnummer 1880 in de invnrs 1572, 1410 en 1411, zij komt voor bij de Raad van Tucht van Veenhuizen-3 van 5 januari 1833, invnr 1622.

Een tinnen lepel in Een, Raad van Tucht van Veenhuizen-3 van 19 augustus 1830, invnr 1622. Boomschenderij Raad van Tucht van Veenhuizen-1 van 17 augustus 1830, invnr 1618. Broden stelen uit de wagen van de broodbakker van Smilde, Raad van Tucht van Veenhuizen-1 van 22 januari 1831, invnr 1618.

August Spies wordt zo genoemd in de tuchtverslagen, maar hij staat als Johan August Mari Spiesen met weesnummer 844 in de invnrs 1411 en 1412. De ijzeren pot is in de Raad van Tucht van Veenhuizen-1 van 16 juni 1843, en de vier doeken in die van 18 augustus 1843, allebei invnr 1619. Het nieuwjaar wensen, plaatselijk bekend als nieuwjaar lopen, komt vaak voor, van Raad van Tucht van Veenhuizen-3 van 25 januari 1830, invnr 1622, tot de Raad van Tucht van Veenhuizen-1 van 6 januari 1848, invnr 1619.

De waschmeid, pagina 135

De nieuwe 'Verordeningen nopens het schoolonderwijs' die per 1 januari 1828 in werking treden, worden aangenomen op 18 december 1827 en bevinden zich in invnr 965 en invnr 988. De eerste hoofdonderwijzer van het eerste etablissement Harmen Abel Zwartz vertrekt op 1 mei 1831 volgens personeelsregister invnr 997, wegens ziekte volgens de door mevrouw Kloosterhuis verzamelde gegevens die in de database Maatschappij van Weldadigheid op alledrenten.nl staan.

De tweede onderinstituteur van Wateren die moet verdwijnen is Klaas Kuiper, er wordt over zijn dronkenschap geschreven door directeur Visser op 23 februari 1829, invnr 95, de permanente commissie besluit hem te ontslaan op 28 februari 1829, invnr 961.

Thomas de Jong heeft weesnummer 1248 in de invnrs 1572, 1410 en 1411. Hij staat als onderinstituteur op folio 60 van het personeelsregister invnr 997. Vanaf 1828 is goed bijgehouden hoeveel en welke kwekelingen er in Wateren zijn, invnr 1610. Daarin staan ook de 'waschmeiden' vermeld. Jeanetta Barbara Crambie heeft weesnummer 916 in de invnrs 1571 en 1410. Johanna Margaretha Bruinebag heeft weesnummer 1062 in de invnrs 1571, 1410 en 1411. De melkmeid is steeds vermeld op de personeelsregisters. De kritiek dat weesmeisjes niet leren melken komt uit Wardenburg, *Vlugtige waarnemingen*, pagina 64.

Ik heb altijd gedacht dat een mensch daarin zijn eigen kennen moest, pagina 137

De eerste drie alinea's van deze paragraaf zijn gebaseerd op invnr 1432, waarin zich de ontslagvoordrachten 1828 plus de 'tegen'-stukken van de permanente commissie en de reacties daar weer op van de adjunct-directeuren bevinden, alle citaten komen daaruit. Zo'n vrolijk gekleurd kaftje van Jannes Poelman zal ik nog eens op een kleurenfoto zetten en hier inplakken. Antje van Dijk heeft weesnummer 1781 in de invnrs 1572 en 1410. Suzanna Weijmans (of volgens invnr 1432 Suzanne Wijnands) heeft weesnummer 1177 in invnr 1572.

Binnenlandse Zaken schrijft de permanente commissie over het Haagse verlangen dat kinderen pas worden ontslagen als ze lidmaat zijn op 1 mei 1829, invnr 97. De permanente commissie reageert op 27 april 1829 en 26 mei 1829, invnr 364. Met dat antwoord is Binnenlandse Zaken tevreden, melden ze op 23 juni 1829, invnr 97. Alexander Schonewald staat in het kwekelingenregister invnr 1610 op folio 2. Zijn brief is van 24 mei 1829, invnr 97, hij wordt 5 juni ontslagen.

Geen eerlijk bestaan kunnen vinden, pagina 139

De brief van Binnenlandse Zaken over een baan na ontslag, waaruit voor de eerste drie alinea's geput is, is van 26 maart 1829, invnr 96. Maria Magdalena Niesten heeft weesnummer 1340 in invnr 1572. Martzen Klazes heeft nummer 1546 in invnr 1572. De citaten komen uit de correspondentie met betrekking tot de ontslagvoordracht 1828, invnr 1432.

De mogelijkheid om een hele zomer naar een baan te zoeken wordt uitgebreid behandeld in het blad *De Vriend des Vaderlands* van maart 1829, pagina 233 en verder (na uitleg over die mogelijkheid voor kolonistenkinderen, zodat de beide regelingen bijna synchroom lopen). Klaas Bokkee (of Klaas Boeke) heeft weesnummer 1203 in de invnrs 1572 en 1410. Helena Catharina Keurvoorst (of Helena Catharina Carvoorst) heeft weesnummer 1076 in de invnrs 1571 en 1410. De citaten over hen beiden komen uit de ontslagvoordracht 1828, invnr 1432.

Marinus Willem van Rooijen heeft weesnummer 1407 in de invnrs 1572, 1410 en 1411.

Binnenlandse Zaken deelt op 21 juni 1834 mee dat Middelburg niet meer wil betalen, invnr 149.

Het zakboekje, pagina 141

Voor een voorbeeld van een ontslagbrief zie pagina 282. Hoe alles in de zakboekjes bij te houden, wordt in de huishoudelijke bepalingen en andere reglementen slechts summier voorgeschreven, maar in het archief, tussen de ingekomen post van de permanente commissie, bevinden zich diverse zakboekjes, waarvan het blijkbaar niet gelukt is ze aan veertrekkende kinderen mee te geven, en waaruit de systematiek afgelezen kan worden.

Bijvoorbeeld het zakboekje van Frederik Arends alias Arie van den Berg, zie volgende pagina en in het boek ook pagina 215, in invnr 170. Het zakboekje van Cornelia Eijfferts of Carolina Eijfferts, zie omslag op volgende pagina, weesnummer 1874 in de invnrs 1411 en 1413, invnr 183. Het zakboekje van Johanna Christina Selbits, weesnummer 602 in de invnrs 1411 en 1412, invnr 237. Het zakboekje van Alida Klinenhagen, weesnummer 215 in invnr 1412, invnr 322. En nog de nodige meer.

De procedure van het donderdags afgeven van het zakboekje wordt beschreven in een besluit van de permanente commissie 5 december 1829 N4, invnr 967.

Een paar stukjes zakboek op de volgende pagina:

geb. 7. August 1816

KOLONIE

Vonhuzen

MODEL N°. 5.

Gesticht

N°. 2042

ZAKBOEKJE

van

van Berg.
Friedrich August

Kolonist.

neel.

Afgegeven door mij ondergeteekenden,

Venueure den 10. Augst 1828.

de Onder-Directeur

462

Klas

1874

Cyfferts

102 1/2

Chap. N°. 17

In s Rijks zeedienst, pagina 142

Genoemde lijst is van 22 april 1828, invnr 90. Aanvullende informatie over de functies die ze gaan vervullen en waaraan jongens onder de achttien moeten voldoen, komen uit een 'Opgave omtrent de vereischten tot de dienst bij de Marine', invnr 203. Jan Feijse Tolsma heeft weesnummer 1317 in invnr 1572. Dirk Vermande heeft weesnummer 1129 in de invnrs 1572, 1410 en 1411. Gerhardus Johannes van Arkel heeft weesnummer 928 in de invnrs 1571 en 1410. Cornelis Holkamp heeft weesnummer 1399 in de invnrs 1572 en 1410. Anne Jans Avontuur heeft weesnummer 1430 in de invnrs 1572 en 1410. Willem Cornelis Selon heeft weesnummer 1211 in invnr 1572.

Het aantal jongens dat feitelijk in zeedienst gaat is gehaald uit de stamboeken, zie de inleiding. In die boeken wordt altijd genoteerd of iemand in zeedienst gaat. Daaruit komt ook de opgaaf op het slot over de komende jaren.

Buiten raad hoedanig met dat mensch te handelen, pagina 144

Gegevens over de groep die 23 april 1828 aankomt, komen uit de stamboeken, zie de inleiding, uit de designatielijst 73 van de designatielijsten, invnr 1420, en de opmerkingen over hun gebreken komen van de lijst met geheel invalide weeskinderen van de tweede helft 1829, invnr 1560.

Directeur Visser heeft het over 'de oude en gebrekkige wezen, van Amsterdam te Veenhuizen gevestigd' op 20 september 1828, invnr 93.

Jan ten Bosch heeft weesnummer 866 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Pieter Lodewijk Nolkes heeft weesnummer 761 in de invnrs 1571, 1410, 1411, 1412 en toegang 0137.01 invnr 652. Willem Bernardus van de Kleij heeft weesnummer 666 in de invnrs 1571, 1410, 1411, 1412 en toegang 0137.01 invnr 652. Pieter Schikkendans heeft weesnummer 824 in de invnrs 1571, 1410 en 1411. Isabella Maria Sluiten heeft weesnummer 127 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Arnoldus Spendelaar heeft weesnummer 845 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Maria Stekeling heeft weesnummer 135 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Anne Marij Sonderman heeft weesnummer 221 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412.

Arie Poort heeft weesnummer 785 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Martinus Joseph Setlunger heeft weesnummer 833 in de invnrs 1571 en 1410. Cornelis Wildernis heeft weesnummer 860 in de invnrs 1571, 1410 en 1411. Voor Jantje Laplas en Hilletje Blomkool zie de verantwoording van pagina 53.

De indeling van de zalen is na te gaan in een overzicht van alle weeskinderen, gemaakt door de zaalopzieners, vermoedelijk in opdracht van de dan net als inspecteur aangestelde Wouter Visser, per 11 augustus 1829, invnr 98. Christina Hendrina van der Water heeft weesnummer 67 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412. Alexander van der Water heeft weesnummer 51 in de invnrs 1571, 1410, 1411 en 1412.

Maria Hendrika Dresselhuis heeft weesnummer 148 in de invnrs 1571 en 1410. Directeur Visser schrijft over haar op 20 september 1828, invnr 93.

Uit het schriftje met *Herinneringen* van Reinier van Nispen, pagina 146

--

Het kastijden der weezen, pagina 146

Het schotse rapport heet *An account of the poor-colonies and agricultural workhouses of the Benevolent Society of Holland, by a member of the Highland Society of Scotland*, invnr 3509.

De volledige titel van het Nederlandse werkje is *Vlugtige waarnemingen omtrent de ondernemingen der Maatschappij van Weldadigheid in de noordelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden*.

Algemeen wordt aangenomen dat de schrijver Bernard Diederik Gijsbert Wardenburg is. Hij was in 1821-1822 met gejuich binnengehaald (brieven Johannes van den Bosch van 12 december 1821 en

24 december 1821, beide invnr 59) en werd volgens een brief van Johannes van 24 maart 1822, invnr 60, aangesteld als adjunct-directeur verantwoordelijk voor de landbouw, en voldoet volgens Johannes eerst goed, 12 juni 1822, invnr 61.

Hij is de adjunct-directeur die door de voormalige onderdirecteur-buiten van het eerste gesticht Leendert Vogelenzang wordt mishandeld, zie pagina 33, brief 16 juni 1824, invnr 69. Wardenburg voldoet vervolgens slecht, ook volgens de kolonist Klaas Visser (zie hieronder), hij wordt overgeplaatst naar Veenhuizen om met het 'onderhoud der paarden te zijn belast', 9 juni 1825, invnr 74, en vervolgens naar de Ommerschans om het magazijn te beheren, werkzaamheden die eigenlijk niet bij een adjunct-directeur passen. Op zijn loon wordt gekort 'eene somma van f 100- 's jaarlijks tot zoo lange het bij hem ontbrekenede saldo in kas zal zijn aangezuijverd', 10 september 1825, invnr 961, mapje 1825, tegen welke regeling Wardenburg voortdurend zonder resultaat protesteert tot aan zijn ontslag in 1827.

De permanente commissie heeft lucht gekregen van het plan dit boek te publiceren en probeert het bij de uitgever tegen te houden, diverse brieven in invnr 3576. Als dat niet gelukt is publiceert zij de *Beoordeeling en Wederlegging van de vlugtige Waarnemingen omtrent de ondernemingen der Maatschappij van Weldadigheid in de noordelijke Provinciën door de permanente Kommissie dier Maatschappij zelve*, invnr 3508. Dat wordt ook afgedrukt in de *Vriend des Vaderlands* 1828 diverse nummers.

Daarnaast schrijft de kolonist Klaas Visser de 'Stamelende waarheid, ter beantwoording van de vlugtige waarnemingen en aanmerkingen omtrent het bestaan der kolonisten-huisgezinnen in de vrije koloniën Fredriks- en Willemsoord, bestaande in de provincie Drenthe van het koninkrijk der Nederlanden', invnr 3576, ook afgedrukt in de *Vriend des Vaderlands* april 1828 pagina 310-325. In het stuk van Visser identificeert hij vrij duidelijk Wardenburg.

De bekritiseerde onderdirecteur-binnen is Jacob Heinrich Textor, zie ook de verantwoording bij pagina 31 en verder, hij wordt te grazen genomen op pagina 64 van de *Vlugtige waarnemingen* en verdedigd op pagina 81-82 van de *Wederlegging*.

De geciteerde recensent schrijft in de *Vaderlandsche letteroefeningen* 1828 pagina 507, zie bij de [digitale bibliotheek der Nederlandse letteren](#). De dan nog maar vijf leden tellende subcommissie Lochem schrijft over het 'ellendig geschrijf tegen de Maatschappij' op 16 december 1828, invnr 95.

Directeur Visser stuurt een afschrift van het reglement van discipline op 12 maart 1829, tegelijk met een 'memorie van bedenkingen bij hetzelfde', en dat is ook de enige plek waar dit reglement - mét de potloodaantekeningen van de permanente commissie - te vinden is, invnr 96.

De Maatschappij aan de gunstige bescherming des Konings aanbevelen, pagina 148

Aan de gunstige bescherming enzovoort komt uit het 'Verslag der Commissie, benoemd bij Zr. Ms. besluit van den 26sten October 1841, n. 66', dat is overlegd in de Tweede Kamerzitting van 20 december 1842 bij de Memorie van Toelichting tot het ontwerp van Wet betreffende de zaken der Maatschappij van Weldadigheid, gedateerd 15 november 1842 en gepubliceerd als bijvoegsel bij de Staatscourant van 16 januari 1843. Verder heb ik gebruik gemaakt van J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch als sociaal hervormer: de maatschappij van weldadigheid*.

De daarstelling van een fonds om voorschotten te doen, wordt gemeld in een brief van Binnenlandse Zaken van 22 september 1829, invnr 100. De invoering van de bremcultuur is van 29 januari 1829, invnr 961. Daar bevinden zich ook enige 'bescheiden aanmerkingen' op het plan door directeur Visser, waarop Johannes reageert met zevenentwintig (!) dicht bekrabbelde vellen papier. Invoering bremcultuur en vruchtafwisseling zitten ook in het besluit van die dag in invnr 967. Volgens Westendorp Boerma doet Johannes met name veel nieuwe plannen voor de Oost het daglicht zien op 6 maart 1829. Kort voor het vertrek naar de Oost wordt er geposeerd voor de

schilder Cornelis Kruseman. Echtgenote Rudolphina Wilhelmina komt op een schilderij met hun beider zoontje, Richard Leeuwenhart. Johannes wordt geportretteerd in vol ornaat met alle onderscheidingen, met een opgerold papier – ongetwijfeld het begin van een reglement – in de hand en op tafel een kaart van Java. Gezien zijn aard moet dat stilstaan hem moeilijk gevallen zijn maar Kruseman slaagt erin dat op het schilderij niet te laten blijken. De schilderijen horen nu tot de collectie van het Rijksmuseum.

De bloei van de subcommissie van weldadigheid Batavia staat in Westendorp Boerma pagina 181.

Verspillen van water uit de hoofdvaart, pagina 150

Het contract met baron Sloet van Oldruitenborgh en de zijnen wordt voorafgegaan door een list van Staphanus Jacobus van Royen, schout en notaris van Vledder en bij aankopen en contracten steeds handelend voor de Maatschappij, welke list ik niet helemaal kan volgen, maar die uit de doeken wordt gedaan in brieven dd 6 en 8 oktober 1824, invnr 71.

Het contract met de eigenaren van het Leekster en Zevenhuizener Diep is gedateerd 22 november 1824 en bevindt zich zowel in invnr 1304 als invnr 1305. Er zit een briefje bij, luidende: 'N112 - Voorloopige overeenkomst met A. Baron Sloet van Oldruitenbergh c.s. als eigenaars van het Leekster en Zevenhuizer Hoofddiep van den 22 Nov 1824 tot het graven van eene vaart van Veenhuizen in gemeld Diep'. Op 30 mei 1825 is er een voorbereidingsstuk ten behoeve van de oculaire inspectie, invnr 73.

Er zijn de jaren erna diverse ongeduldige brieven van baron Sloet en de zijnen. Bijvoorbeeld 13 juni 1829, invnr 97. Ook over de verbinding met de Elleboogswijk zijn meerdere brieven, onder andere 13 juni 1836 van de adjunctdirecteur Sikke Berends Drijber die dan de onderhandelingen voert, invnr 172.

De kwestie Kolonievvaart begint met een brief met klachten van – wie anders dan – Johannes Tonckens namens de marktgenoten van Norg, Zuider en Westervelde aan gedeputeerde staten van Drenthe, op 26 september 1829, invnr 100. In het jaarverslag over 1832, invnr 990, ook afgedrukt in het septembernummer van het maandblad *Vriend des Vaderlands* pagina 697, meldt de Maatschappij: 'Te Veenhuizen is de gemeenschap te water naar buiten de koloniën nog steeds gestremd door de afdamming der koloniale vaart, welke in 1830, op het gezag van het gewestelijk bestuur, heeft plaats gehad. De onderhandelingen, welke te dien aanzien met dat bestuur zijn geopend, geven, naar den stand, waarin zij zich bevinden, het uitzigt op eene spoedige schikking, ofschoon de werken, die er vereischt zullen worden, de dadelijke herstelling der gemeenschap nog eenigen tijd zullen tegenhouden.'

Maar in het jaarverslag 1833, invnr 990, ook afgedrukt in het juni nummer van het maandblad *Vriend des Vaderlands* 1834 pagina 483 staat: 'Te Veenhuizen heeft de herstelling der gemeenschap met de hoofdvaart van Drenthe nog geen plaats kunnen hebben, en het uitzigt op eene spoedige schikking dezer belangrijke aangelegenheid, waarmede wij bij ons vorig verslag meenden ons te kunnen vleijen, heeft zich niet mogen verwezenlijken.'

In het jaarverslag 1834, invnr 990, ook afgedrukt in het juni nummer van het maandblad *Vriend des Vaderlands* 1835 pagina 475: 'De herstelling der gemeenschap met de hoofdvaart van Drenthe heeft nog geen plaats kunnen hebben. De onderhandelingen daaromtrent zijn genoegzaam op dezelfde hoogte, als waarop zij bij ons laatst Algemeen Verslag zich bevonden.'

In het jaarverslag 1835, invnr 990, ook afgedrukt in het juli nummer van het maandblad *Vriend des Vaderlands* 1836 pagina 544: 'Nadat de gemeenschap met de Hoofdvaart, ten merklijken nadeele der Koloniën, eenen zoo geruimen tijd gestremd is geweest, bestaat er thans gegronde hoop, dat dezelve weldra weder geopend zal worden, hetwelk voor het vervolg niet alleen aanzienlijke besparing van transport-kosten, maar ook andere belangrijke voordeelen zal opleveren.

Na veelvuldige en langdurige beraadslaging, is het gebleken, dat zulks niet anders te verkrijgen was, dan door het bouwen in de Koloniale vaart, van eene nieuwe schutsluis aan den mond der Norgervaart.'

Daarna zijn er veel meldingen over de werkzaamheden aan de Kolonieschutsluis. Onder andere in

de jaarverslagen 1836, invnr 990, en 1837-1839, invnr 991, ook een inspectie door Visser van de sluiswerkzaamheden door Wind, 13 januari 1837 invnr 179, over de betaling aan Wind op 19 februari 1837, invnr 180, een verslag van Van Konijnenburg op 23 september 1837, invnr 187. Ook interessant zijn de instructies voor de sluiswachter, opgesteld door 'Gedeputeerde Staten der provincie Drenthe in Derzelver Vergadering van Dingsdag den 15den Augustus 1837', invnr 467.

Voortdurende ontstentenis van den Geneesheer, pagina 152

De uitvinding van het ziekenfonds is 'Besluit van de Permanente Kommissie van Weldadigheid, houdende bepalingen, omtrent de geneeskundige dienst in de Kolonien en de gestichten van den 4 december 1827, no.1', invnr 988.

Het citaat over 'onaangenaamheden en talloze opofferingen' komt uit Roelfsema p 29, met een noot die verwijst naar invnr. 858, 4 mei 1857 nr. 13, en gaat over ene C.P. van Beusekom uit Hasselt.

De eerste arts van de kolonie Veenhuizen was Harmen Smit, geboren op 07-06-1778, plaats van herkomst: "Reissen" (Rijssen?), op 02-04-1824 aangesteld als heel- en vroedmeester te Veenhuizen voor f 14,42 per week (is ongeveer 750 gulden per jaar), ingeschreven in het personeelsregister 1828-1834 op folio 29, invnr 997 en ook op folio 29 van het personeelsregister 1827-1831, invnr 1003.

Hij schrijft zijn ontslagbrief met de boze opmerkingen jegens Visser op 3 januari 1828, invnr 89. Zijn opvolger is Pieter Limes, die een uitstekende referentie krijgt van professor Gerard Vrolik in Amsterdam, 20 januari 1828, invnr 89. Over zijn 'ongesteldheid' schrijft directeur Visser onder andere op 6 september 1828, invnr 93. In diezelfde brief regelt Visser tijdelijke vervanging. Overlijdensgevallen komen uit het stamboek van Veenhuizen-3 invnr 1572 en het mutatieregister invnr 1507.

Visser meldt Poelman naar dokter Sasse te hebben gezonden op 8 september 1828, invnr 93. De promoties van dokter Sasse komen uit Roelfsema, noot 13 bij hoofdstuk 3. Over de onderhandelingen over zijn aanstelling als geneesheer schrijft Visser op 19 september 1828, invnr 93, en 19 oktober 1828, invnr 94. Hendrik Frederik August Sasse staat ingeschreven op folio 29 van het personeelsregister 1828-1834, invnr 997 (volgens dat register wordt hij op 10 maart 1829 voor het eerst vader van een dochter).

De brief van Tonckens van 30 november 1828 zal na te zijn gekopieerd door gedeputeerde staten van Drenthe en het ministerie van Binnenlandse Zaken de permanente commissie pas 13 december 1828 bereiken en bevindt zich in invnr 95.